

РОЗДІЛ 13

ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

УДК 81'42

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.17-2.35>

МОВЛЕННЄВА ХАРАКТЕРИСТИКА ОБРАЗУ МОРИ АЙЛЗ У ДЕТЕКТИВНОМУ РОМАНІ Т. ГЕРРИТСЕН *THE APPRENTICE*

SPEECH PECULIARITIES OF MAURA ISLES' CHARACTER SKETCH IN *THE APPRENTICE*, A DETECTIVE NOVEL BY T. GERRITSEN

Івахненко А.О.,

orcid.org/0000-0002-9811-705X

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри теорії та практики перекладу

Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія»

У статті розглянуто такі терміни, як «мовна особистість», «мовленнєва особистість», «мовний портрет персонажа», «мовленнєвий портрет персонажа». Зроблено висновок щодо більш широкого значення перших термінів у відповідних парах і більш вузького значення других термінів. Проведено аналіз поняття й явища мовленнєвої характеристики як важливого складника образу персонажа, розглянуто структуру її елементів. Зазначено необхідність розрізняти мовленнєву характеристику персонажа на робочому місці та під час більш невимушеного спілкування з колегами, а також друзями чи знайомими. Висунуто припущення щодо особливостей мовленнєвої характеристики такого персонажа, як патологоанатом, у творах детективного жанру: у ній зазвичай присутня велика кількість термінології та можуть зустрічатися елементи чорного гумору та (само)іронії завдяки роботі такого фахівця «між двох світів» – світом живих і світом мертвих, що не може не накладати відбиток на світосприйняття та, звідси, на поведінку людини. Надано стислу мовленнєву характеристику персонажа Мори Айлз у романі сучасної американської авторки Тесс Геррітсен *The Apprentice*, відзначено такі особливості її мовлення, як застосування фахової термінології поза межами робочого місця, елементи (само)іронії та чорного гумору, стислість висловлювань, переважання простих речень і речень із усиченою структурою (з опущенням підмета та/або присудка). Така особливість мовлення Мори Айлз дає змогу читачеві уявити собі рішучу, гарно освічену жінку, яка є гарним фахівцем не лише у проведенні розтину та виявленні причин загибелі людини, а й у викладанні в університеті, адже до того, як потрапити на роботу в поліцію, вона працювала викладачкою. Такі навички дуже допомагають їй у спілкуванні з колегами. Мовленнєвий портрет Мори Айлз підкреслює мовну характеристику, яку їй надає авторка, називаючи її *the Queen of the Dead* і *a Gothess*.

Ключові слова: мовна особистість, мовленнєва особистість, мовна характеристика образу персонажа, мовленнєвий портрет персонажа, Тесс Геррітсен, образ патологоанатома, художній твір, детектив.

The article deals with the issue of peculiarities of a character sketch in a modern detective story. Such linguistic terms as "language personality", "speech personality", "language portrait of a character", "speech portrait of a character" are compared. It is concluded that the first terms in the respective pairs have a broader meaning, while the second terms have a narrower meaning. A brief analysis of the concept and phenomenon of speech characteristics as an important component of the character sketch is carried out, and the structure of its elements is considered. The author concludes that it is necessary to distinguish between the speech characteristics of a character at his/her workplace, on the one hand, and in more relaxed communication (with colleagues, as well as friends or acquaintances), on the other hand. An assumption has been made about the peculiarities of the speech characteristics of such a detective story character as the pathologist: it may contain elements of black humor and (self) irony due to his/her work, so to say, "between the two worlds", namely, the world of the living and the world of the dead. Such kind of a job cannot but leave an imprint on the character's worldview and, hence, on human behavior. A brief description is given of Mory Isles' character in *The Apprentice*, a detective story and thriller by a modern US writer Tess Gerritsen. Such features of her speech as the use of professional terminology beyond the workplace, elements of (self) irony and black humor, conciseness, predominance of simple sentences and sentences with truncated structure (with the omission of the subject and / or predicate) are enumerated and illustrated by examples from the text. This feature of Mori Isles' speech allows the reader to imagine a determined, well-educated woman, who is a good specialist not only in autopsy and identification of causes of death, but also in teaching at the university, because before getting a job with the police, she worked as a professor. Such skills help her a lot in communicating with colleagues. The speech portrait of Maura Isles emphasizes the language characteristics given to her by the author, who calls her *the Queen of the Dead* and *a Gothess*.

Key words: language characteristics of the character sketch, speech portrait of the character, Tess Gerritsen, image of a pathologist, fiction, detective.

Постановка проблеми. Сьогодні детектив є одним із найбільш популярних жанрів і в літературі, і в кіно, і цікавість аудиторії до нього, здається, не збирається зменшуватися. Для цього жанру, серед іншого, характерною особливістю є яскравість образів персонажів, особливо головних героїв. У сучасному англійському детективі вони частіше за все зображуються автором не лише в моменти своєї більш-менш професійної діяльності, а й поза нею: вони відвідують крамниці, ходять на побачення, «зависають» із друзями в шинках тощо. Їхні образи достатньо деталізовані та психологізовані: автори аргументують дії своїх героїв, примушують їх ділитися з читачем актуальною інформацією щодо розслідування, описують їхні емоції стосовно всього, що відбувається у сюжеті твору. Одним із характерних для цього жанру персонажів слід назвати постать патологоанатома, що є цілком логічним, адже висновки детективів дуже часто залежать саме від результатів розтину жертви. Як відомо, образ героя художнього твору має кілька складників, а саме: зовнішність, психологія [1], поведінка, смаки [2], мовленнєві особливості [3] тощо. Аналіз цих складників дає змогу зробити висновок щодо цілісного образу персонажу, його ролі в тексті, ставлення до нього автора й у цілому ідіостилі останнього.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна дослідниця К. Сеаго каже, що останні двадцять років у науковій літературі все частіше почали з'являтися дослідження, присвячені текстам у жанрі детектива: у них аналізуються як загальні особливості таких текстів, так і конкретні питання стилістики, лінгвістики чи перекладу. [4] Проблемами аналізу мовного і мовленнєвого портрету, або, за іншою термінологією, образу, характеристики чи навіть мовної особистості персонажу, займаються такі науковці, як І. Баннікова, Г. Богін, Е. Герасименко, Ю. Гурбік та багато інших.

Проте дотепер немає загальноприйнятого, чіткого розрізнення між поняттями мовної і мовленнєвої особистості, з одного боку, і мовного й мовленнєвого портрету персонажа художнього твору – з іншого. Також аналіз мовленнєвого портрету персонажа не проводився на сучасній літературі детективного жанру.

Постановка завдання. Отже, метою нашої розвідки є аналіз мовленнєвої характеристики патологоанатома Мори Айлз – одного із центральних персонажів серії детективів *Rizzoli&Isles* сучасної авторки Тесс Геррітсен.

Виклад основного матеріалу. Мовна особистість як явище в сучасній лінгвістиці розгля-

дається на перетині кількох наук, адже її прояви можна аналізувати з погляду не лише мови як такої, а й психології, культурології, етнографії тощо та їхніх проявів у мові та/або мовленні. Як зазначає О. Кулик [5], поняття «мовна особистість» і «мовленнєва особистість» сьогодні не мають чіткого визначення через багатоплановість даної проблематики, залучення багатьох наук і, звідси, способів опису згаданих термінів. У роботі «Мовна й мовленнєва особистість: до визначення понять» О. Кулик розрізняє ці поняття і дає їм такі визначення: «Мовна особистість – це людина, вбудована в концептуальну систему мови», тоді як «мовленнєва особистість – людина, здатна говорити, досягати поставленої мети: виразно, доречно, долаючи бар'єри спілкування й уміло використовуючи контексти» [5]. На нашу думку, для аналізу тексту детективного жанру з погляду особливостей мовлення того чи іншого персонажу доречно говорити саме про мовленнєву особистість, оскільки саме вона яскраво проявляється у художньому творі зазначеного жанру, який частіше за все не вимагає від читача надзвичайно високого інтелектуального рівня та загальної широкої обізнаності в культурних кодах і способах їх аналізу.

Щодо мовної та/або мовленнєвої характеристики персонажів художніх творів, то науковці і тут часто застосовують ці поняття як синонімічні категорії та розуміють їх у більш широкому чи, навпаки, більш вузькому сенсі. Наприклад, С.Я. Єрмоленко вважає мовним портретом персонажу його опис, наданий читачеві автором твору: це «опис зовнішніх ознак персонажа (зовнішній мовний портрет), а також його внутрішнього стану (внутрішній, психологічний мовний портрет), які забезпечують цілісність художнього зображення». [6, с. 94] Інший дослідник, Є.Я. Кусько, дотримується думки, що мовний портрет персонажа – термін, який стосується проявів саме особливостей мови персонажа, а не його опису автором: науковець пропонує вирізняти п'ять елементів, за допомогою яких і утворюється певний мовний портрет (взаємозв'язок мови і характеру, відмінність від мови інших персонажів, віддзеркалення у мові різних соціальних ролей та особистого світобачення, еволюція мови персонажа). [7]

Для того щоб примирити такі різні позиції, ми пропонуємо використовувати два різні, хоча й схожі, терміни для позначення авторського опису персонажа, з одного боку, і особливостей мови останнього – з іншого. Так, авторський опис (зовнішність, поведінка, історія походження

тощо) персонажа і використані в ньому лексеми ми пропонуємо відносити до мовного портрету/образу/характеристики персонажа, тоді як індивідуальні особливості мовлення персонажа – до мовленнєвого портрету.

Мовленнєвий портрет є одним зі складників образу персонажа у цілому. Загальна манера розмовляти, вживані в мовленні сталі вислови, жаргонізми, вкраплення іншомовних слів тощо часто можуть більше розповісти про героя твору, ніж безпосередній опис, наданий автором. Тим більше що в сучасному детективному творі (окрім, мабуть, інтелектуального детективу) описам приділяється не дуже багато уваги за винятком опису місця злочину чи, наприклад, результатів розтину.

Характерні риси певної мовленнєвої особистості проявляються, перш за все, у тому, які мовні засоби та мовленнєві прийоми людина (у нашому випадку – персонаж художнього твору) вибирає – свідомо чи підсвідомо – для оформлення власного мовлення. Мовні засоби при цьому можуть належати до різних рівнів мови і різних стилістичних шарів лексики. Мовленнєвий портрет несе у собі відбиток положення персонажа у суспільстві, його чи її рівня освіти, професії, психології, світобачення та способу життя.

У нашому дослідженні ми проводимо аналіз мовленнєвого складника образу такого персонажа, як патологоанатом. Його роль у поліцейському детективі є надзвичайно важливою: саме він установлює точну причину, час, а нерідко й обставини смерті жертви, на які у своєму розслідуванні спиратимуться детективи. Він чи вона є повноправним членом цілої групи поліцейських, що працюють над справою. У тексті, що послугував матеріалом дослідження, патологоанатом – жінка. Ось, як її описує авторка: *a strikingly pale woman with a slash of red lipstick, shoulder-length raven hair with blunt bangs*. [8] До того ж Мора Айлз має королівську поставу (*regal figure*) і завжди носить чорне вбрання (*dressed in Goth black*). Гадаємо, не випадково її ім'я співзвучне назві міфологічних істот – *мойр*, які сплітали та обрізали нитки долі смертних. Як і *мойри*, Мора Айлз стоїть на межі між світом мертвих і світом живих, але її робота є протилежністю їхньої, адже вона наче повертає померлих до життя, примушуючи їх говорити, давати свідчення. Ця загадкова і прекрасна жінка – один із центральних персонажів серії детективів-трилерів, написаних американською письменницею китайського походження Тесс Геррітсен. Другий головний персонаж – Джейн Ріццолі, теж жінка, але не патологоанатом, а детектив, і вона має

італійське коріння. Сама авторка за професією є лікарем, тож не дивно, що її твори даної серії насичені медичною термінологією, і не дивно також, що найбільша частина термінів вкладена авторкою саме до вуст патологоанатома. Цікаво зазначити, що медична термінологія вживається у тексті не лише у робочий час і безпосередньо з причини виконання Морою Айлз її професійних обов'язків, а також і під час вільного спілкування персонажа з колегами і виступає частиною не лише мовленнєвого, а й мовного портрету патологоанатома, тобто застосовується авторкою під час надання коментарів до реплік Мори Айлз і опису тієї чи іншої ситуації, наприклад:

– терміни, вжиті у мовленні персонажа під час роботи: *motile, ejaculation, vitreous potassium levels, etc*;

– терміни, вжиті у мовленні персонажа при вільному спілкуванні: *liver temp, animal damage, lividity, flaccid, decomposed blood, etc.*;

– терміни, вжиті у словах авторки, тобто що виступають частиною мовного портрету Мори Айлз: *twenty-gauge needle, vitreous fluid, 10 cc syringe, cotton swab, vagina, microscope slide, rectal swab, Y incision, etc*.

Як бачимо, більшість термінів, що входять до мовного портрету персонажа, є іменниками, що позначають хірургічні інструменти та частини людського тіла, і прикметниками, які уточнюють чи характеризують інструменти й частини тіла. Терміни мовленнєвого портрета також здебільшого є іменниками, але на відміну від пояснень авторки включають у себе позначення не лише як інструментів і частин тіла, а й стану органів.

Розглянемо види термінів, уживаних безпосередньо Морою Айлз і тому таких, які становлять частину її мовленнєвої характеристики.

– Однокомпонентні: *postmortem, inlet, syringe, fluid, incisors, palate, skull, etc*.

– Двокомпонентні: *suprapubic angle, Caucasoid race, manual strangulation, supraorbital ridges, etc*.

– Багатокомпонентні: *vitreous potassium level, bilateral thyroid horn fractures, dental X rays, bilateral genu varum, etc*.

Велика кількість застосованих у мовленні персонажа термінів має латинське походження чи пропонується читачеві просто латиною, ускладнюючи сприйняття тексту і надаючи образу Мори Айлз вишуканості і надзвичайно високої освіченості.

Додамо тут також, що допомога Мори Айлз колегам-поліцейським полягає не лише в тому, що вона швидко надає точний і детальний аналіз

причин і часу смерті жертви, а й роз'яснює детективам складні терміни «людською мовою», як вона це, напевно, робила, коли працювала викладачкою в університеті: *It's a term from medical school. Pimping someone means to test their knowledge. To put them on the spot.* Змінивши сферу діяльності, Мора Айлз не змінила свого ставлення до оточуючих: вона вважає себе частиною великої команди і щиро бажає допомогти іншим у спільній справі.

Розглянемо синтаксичну структуру речень мовлення Мори Айлз під час виконання нею професійних обов'язків і порівняємо її зі структурою речень у більш вільному спілкуванні. Припустимо, що вони відрізнятимуться через іншу ситуацію спілкування. Отже, під час роботи патологоанатом уживає такі види речень:

– Прості й короткі речення: *Then there's the pelvis. The shape of the inlet, the suprapubic angle. It's a Caucasian female.*

– Прості, але розгорнуті речення: *The incisors, palate shape, and skull are consistent with the Caucasoid race. The skull is on the small side, with minimal supraorbital ridges.*

– Складнопідрядні речення: *Based on her vitreous potassium levels, which I drew about five hours ago, she's been dead at least sixty hours.*

У більш вільному спілкуванні картина дещо змінюється, і це цілком зрозуміло, адже під час розтину експерт має надиктувати стислий перелік усього побаченого й оголосити припущення щодо кожного з виявлених пошкоджень, які отримують підтвердження чи, навпаки, будуть спростовані під час більш ретельного аналізу задокументованого огляду та на основі додаткових лабораторних досліджень.

Поглянемо на структуру речень Мори Айлз у ситуації більш невимушеного мовлення.

– Прості й короткі речення: 1) *Just before you got there.* 2) *We already have a positive I.D.* 3) *You can see it there.* 4) *Yes. There are bilateral thyroid horn fractures. Consistent with manual strangulation.* 5) *Ruthlessly.*

– Прості, але розгорнуті речення: 1) *It'll give us another estimate for the postmortem interval.* 2) *Gail Yeager's dental X rays are up on the light box.* 3) *I have no doubt these are the remains of Gail Yeager*

– Складнопідрядні речення: *They'd cringe whenever I looked their way. They knew a tough question was coming.*

Як бачимо, різниця між підкреслено офіційним спілкуванням (яке відбувається в кімнаті для розтину і стосується суто фахових проблем) і більш невимушеним спілкуванням (яке може відбуватися там само, але є, скоріше, коментарем до

озвучених висновків патологоанатома, який призначається для присутніх поліцейських) є незначною: у більш невимушеному мовленні персонаж уживає меншу кількість термінів (а деякі терміни пояснює), замінюючи їх синонімами. Дуже цікавим моментом, на нашу думку, є той факт, що довжина речень під час невимушеного спілкування в мовленні Мори Айлз скорочується, але кількість неповних (із погляду структури) речень суттєво не змінюється. Персонаж під час спілкування віддає перевагу коротким, «рубаним» фразам незалежно від ситуації мовлення.

Перейдемо до стилістичного аналізу лексичних засобів мовлення Мори Айлз. В обох аналізованих мовленнєвих ситуаціях (професійне і невимушене спілкування) персонаж використовує чорний гумор та (само)іронію. Така особливість мовлення, на нашу думку, зумовлена двома причинами: образом типового представника професії, який склався у читачів і глядачів детективів, і порівнянням Мори Айлз із такою неформальною групою, як готи. Ось як вона описує свої відносини зі студентами: *Ruthlessly. They'd cringe whenever I looked their way. They knew a tough question was coming.* Патологоанатом також є відвертою та самокритичною особистістю: вона не вагаючись визнає свої помилки і ніколи не намагається відшукати їм виправдання – за неї це навіть інколи роблять оточуючі. Наведемо невеликий уривок як приклад:

"Bilateral genu varum", she said, by now sounding quite disturbed. "Maybe fifteen degrees. I don't know how I missed it."

"You were focused on the fracture. That surgical pin's staring you in the face. And this isn't a condition one sees much anymore. It takes an old guy like me to recognize it".

"That's no excuse. I should have noticed it immediately."

Модальна конструкція, вжита персонажем у наведеній репліці, має значення докори: Мора Айлз щиро вважає, що не має жодного права на помилку. Вона повинна бути досконалим фахівцем.

Висновки. Проаналізувавши наукову літературу з проблем визначення мовної/мовленнєвої характеристики персонажу художнього твору, ми дійшли висновку, що перший термін є більш широким і включає мовні засоби, використані автором для опису персонажа, тоді як другий термін має на увазі лише ті мовленнєві особливості, які можна побачити, проаналізувавши безпосередньо репліки персонажа. Мовленнєві особливості Мори Айлз включають такі: а) застосування величезної кількості термінів і в безпосередньо

фаховій роботі, й у спілкуванні з колегами; б) перевага віддається коротким реченням, часто з усіченою формою (наприклад, із відсутнім підметом, часто – і підметом, і присудком); в) незначні вкраплення іронії, самоіронії та чорного гумору. Таким чином, із мовленнєвого портрету стає зрозумілим, що персонаж – жінка рішуча, небагатослівна, дуже гарно освічена, чудовий фахівець не

лише як патологоанатом, а й як викладач, адже викладацькі надбання вона застосовує і під час спілкування з колегами – за необхідності надає стислих і зрозумілих пояснень.

Як перспективу подальшого дослідження можна розглядати засоби відтворення мовленнєвих особливостей персонажа в перекладі тексту українською мовою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Амирханян В.В., Кудряшов И.А. Образ персонажа в аспекте семантической структуры целостного художественного текста. *Сборник материалов конференции «Язык и право: актуальные проблемы взаимодействия»*. 2015. URL: <http://www.ling-expert.ru/conference/langlaw5/kudryashov-amirhanyan.html> (дата звернення: 05.03.2010).
2. Сізова К.Л. Ономастична характеристика як складова портрета героя у драматургії. *Культура народів Причорномор'я*. 2011. № 214. С. 168–1702.
3. Бережна М.В. Відтворення мовленнєвої характеристики персонажів (на матеріалі англomовних художніх текстів та їх перекладів українською мовою). *Science and Education a New Dimension. Philology*. 2017. V. 34. Issue 124. С. 11–15.
4. Seago K. Red Herrings and Other Misdirection in Translation. *The Voices of Suspense and their Translation in Thrillers* / ed. S. Cadera and A. Pavic. Pintaric, Amsterdam : Rodopi, 2014. P. 207–220.
5. Кулик О., Рубан І. Мовна і мовленнєва особистість: до визначення понять. *Теоретична і дидактична філологія*. 2014. Вип. 17. С. 76–89.
6. Єрмоленко С.Я., Бибик С.П., Тодор О.Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / ред. С.Я. Єрмоленко. Київ : Либідь, 2001. 224 с.
7. Кусько Е.Я. Проблемы языка современной художественной литературы: несобственно-прямая речь в литературе ГДР. Львів : Вища школа, 1980. 208 с.
8. Tess Gerritsen. The Apprentice. URL: https://onlinereadfreenovel.com/tess-gerritsen/42448-the_apprentice.html.